

Jeremi Chelis

Uniwersytet Warszawski

ORCID 0009-0006-8834-9427

KU ZIELONEJ UTOPII. ANALIZA WIZJI POLITYCZNEJ MU'AMMARA AL-KADDAFIEGO NA PODSTAWIE PIERWSZEJ CZĘŚCI *ZIELONEJ KSIĄŻKI*

Abstrakt

Niniejszy artykuł stanowi próbę analizy wizji politycznej libijskiego dyktatora Mu'ammara al-Kaddafiego przedstawionej w pierwszej części napisanej przez niego *Zielonej książki*. Tekst publikacji został podzielony na trzy części oraz wstęp i zakończenie. W części pierwszej omówiono pokrótce obecną sytuację w Libii oraz losy kraju w pierwszej połowie XX wieku, a także wydarzenia z września 1969 roku i początki rządów Al-Kaddafiego. Część druga poświęcona została analizie treści pierwszej części *Zielonej książki*, poczynając od przedstawienia poglądów jej autora na organ parlamentu, partię polityczną, klasę społeczną oraz referendum; przechodząc przez ukazanie proponowanego przez libijskiego przywódcę rozwiązania w postaci demokracji bezpośredniej i systemu kongresów i komitetów ludowych; dochodząc ostatecznie do zagadnienia systemów prawnych i kontroli społeczeństwa. W ramach części trzeciej natomiast dokonano podsumowania kluczowych elementów wizji politycznej Mu'ammara al-Kaddafiego, a także przedstawiono konsekwencje implementacji rozwiązań opisanych na kartach *Zielonej książki* w Libii, rozpatrując je w kontekście rozważań nad utopią i pragmatyzmem. W wieńczącym artykuł zakończeniu skrótowo przedstawiono okoliczności obalenia libijskiego dyktatora oraz los jego politycznego manifestu po upadku reżimu.

Słowa kluczowe: utopia, *Zielona książka*, Mu'ammara al-Kaddafi

Abstract

The following article constitutes an attempt to analyze the political ideas described by Muammar al-Qaddafi in the first part of *The Green Book*. The article has been divided into an introduction, three main sections, and a conclusion. The first section outlines the current situation in Libya and the country's history throughout the first half of the twentieth century. It also describes the events of the 1969 revolution and the first years of al-Qaddafi's reign. The second section of the article aims to analyze the first part of *The Green Book* by providing insight into the author's views towards the institution of parliament, political parties, social class, and the referendum. It presents the concept of People's Committees through which the leader sought to establish direct democracy in Libya, illustrating Qaddafi's solution to the problem of legal

systems and the control over the society. The third section highlights critical elements of Qaddafi's theory and evaluates the results of implementing his ideas into the political milieu of Libya in terms of utopia and pragmatism. The conclusion covers the events leading to the Libyan dictator's demise and the fate of *The Green Book* after his deposition.

Key words: utopia, *The Green Book*, Muammar al-Qaddafi

Zielona książka, choć jest objętościowo tekstem niewielkim, uznawana jest za zbiór najważniejszych postulatów oraz poglądów jej autora, Mu'ammara al-Kaddafiego, dotyczących polityki, ekonomii oraz społeczeństwa. Opublikowana w 1975 roku książka może być ogólnie scharakteryzowana jako program reform społeczno-politycznych¹ lub objaśnienie tzw. trzeciej teorii. Owa teoria zakładała istnienie alternatywy politycznej pomiędzy odrzuconymi przez Al-Kaddafiego komunizmem i kapitalizmem². Zagadnienia poruszane w książce podzielone są tematycznie na trzy części. W niniejszym artykule przeanalizowana została przede wszystkim część pierwsza. Jednak przed przejściem do analizy treści dzieła konieczne jest uprzednie przedstawienie środowiska, w którym powstał rzeczony tekst oraz postaci samego autora.

Dojście do władzy i początki rządów Mu'ammara al-Kaddafiego

Współcześnie Libia położona w rejonie Afryki Północnej jawi się na arenie międzynarodowej jako region wyjątkowo niestabilny. Na prowadzonej przez Departament Stanu USA stronie internetowej można odnaleźć informację, iż wyjazd do Libii jest kategorycznie zabroniony³. Fakt ten nie jest zaskoczeniem, gdy spojrzysz na najnowszą historię kraju pogrążonego od ponad jedenastu lat w ubóstwie⁴ oraz zbroj-

¹ Jerzy Zdanowski, *Historia najnowsza Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2020, s. 176.

² Lisa Anderson, *Assessing Libya's Qaddafi*, „Current History” 1985, Vol. 84, No. 502, s. 197. Doi: <https://doi.org/10.1525/curh.1985.84.502.197> oraz J. Zdanowski, *op. cit.*, s. 177.

³ *Libya Travel Advisory*, <https://travel.state.gov/content/travel/en/traveladvisories/traveladvisories/libya-travel-advisory.html>, data odczytu 5 lipca 2024.

⁴ Dane z grudnia 2021 roku pokazują, że ponad połowa domostw libijskich nie jest w stanie finansowo zaspokoić swoich podstawowych potrzeb, <https://reliefweb.int/report/libya/research-terms-reference-libya-poverty-analysis-lby2111-december-2021-version-1>, data odczytu 5 lipca 2024.

nych konfliktach wewnętrznych⁵. Jednak jeszcze w latach 70. XX wieku państwo libijskie było względnie zamożne, głównie dzięki eksploatacji bogatych złóż ropy naftowej⁶. Rządy wówczas sprawowane były przez Mu'ammara al-Kaddafiego, przywódcę przedstawianego na Zachodzie jako „najniebezpieczniejszego człowieka na świecie”⁷.

Mu'ammara al-Kaddafi doszedł do władzy w dość specyficznych warunkach panujących w Libii. Kraj doświadczył niemalże stałego konfliktu w okresie poprzedzającym uzyskanie przez niego niepodległości w roku 1951. W latach 1911-1943 libijskie społeczeństwo stawiało opór okupacji włoskiej, która zakończyła się wskutek zwycięstwa aliantów⁸. Z kolei w okresie II wojny światowej przez teren Afryki Północnej przetoczył się szereg wyniszczających kampanii wojskowych⁹. W roku 1951 Libia była najbiedniejszym krajem świata, a połowa jego populacji straciła życie w następstwie działań wojennych¹⁰.

Libia niepodległa

Na czele niepodległego już libijskiego rządu stanął król Idris I wspierany przez Wielką Brytanię¹¹. W roku 1959 w Libii rozpoczęto proces wydobywania ropy, przy czym sektor naftowy w znacznej mierze kontrolowany był przez spółki państwowe, obsadzone ludźmi króla bądź członkami jego rodziny¹². W kraju zaczęła szerzyć się korupcja, a po tym, jak Idris udostępnił USA oraz Wielkiej Brytanii libijskie terytorium pod utworzenie baz wojskowych, niezadowolone związane z wpływami zagranicznych mocarstw wzrosło¹³. Antypatię mieszkańców Libii względem Zachodu podsycił dodatkowo fakt, iż pensje pracujących w przedsiębiorstwach naftowych zachodnich ekspatów były nieporównywalnie wyższe od tych, które otrzymywali Libijczycy. W latach 60. XX wieku libijskie gazety pisały o obywatelach Libii traktowanych jak podludzie i doświadczających rasizmu we własnym

⁵ Jerzy Zdanowski, *op. cit.*, s. 454.

⁶ *Oil reserves – Country rankings*, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/oil_reserves/, data odczytu 5 lipca 2024, oraz Jerzy Zdanowski, *op. cit.*, s. 179.

⁷ Lisa Anderson, *op. cit.*, s. 197.

⁸ *Ibidem*, s. 198.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Jerzy Zdanowski, *op. cit.*, s. 175.

¹³ Lisa Anderson, *op. cit.*, s. 198 oraz Jerzy Zdanowski, *op. cit.*, s. 175.

kraju¹⁴. Powszechna frustracja odczuwana przez społeczeństwo względem władzy wytworzyła warunki sprzyjające wybuchowi rewolucji.

Rewolucja Al-Fatih i rządy Al-Kaddafiego

Pierwszego września roku 1969 grupa wojskowych należących do organizacji Wolnych Oficerów dokonała bezkrwawego zamachu stanu, obalając monarchię¹⁵. Na czele przewrotu, zwanego również rewolucją *Al-Fatih* (ar. *Sawrat al-Fatih*), stał przyszły przywódca państwa, 27-letni wówczas, Mu'ammar al-Kaddafi.

Pierwsze lata rządów Al-Kaddafiego cechowało przede wszystkim oczyszczanie kraju z wpływów zagranicznych mocarstw. Ewakuowano amerykańskie oraz brytyjskie bazy wojskowe, a majątek zachodnich towarzystw naftowych został przejęty przez państwo. Z kraju wydalono również tysiące Włochów, a wraz z nimi i Żydów utożsamianych z polityką Izraela wobec Palestyńczyków. Przywódca był również bezwzględny wobec jakiejkolwiek opozycji politycznej. Libijskim siłom bezpieczeństwa nadano dodatkowe uprawnienia, a system inwigilacji został znacznie rozbudowany. W roku 1980 z powodów politycznych skazano na śmierć ponad 800 osób, a aresztowano prawie trzy razy tyle. Z kolei w zakresie polityki zagranicznej Libia Al-Kaddafiego zacieśniła stosunki ze Związkiem Radzieckim, jednocześnie postulując likwidację państwa Izrael¹⁶.

Jednak początki rządów Mu'ammara al-Kaddafiego to również reformy społeczne oraz gwałtowny wzrost ekonomiczny. W roku 1970 Libia zainicjowała podniesienie cen ropy przez państwa OPEC oraz wprowadzenie podatku dochodowego dla koncernów naftowych. Działania te zapewniły państwu miliardowe zyski i w przeciągu pierwszej dekady rządów przywódcy produkt krajowy brutto wzrósł ponad sześciokrotnie. Wpływy ze sprzedaży ropy naftowej umożliwiły Libii realizację licznych programów socjalnych, w tym budowę szkół i szpitali. Wprowadzono obowiązek szkolny, a edukacja w kraju stała się bezpłatna¹⁷.

W roku 1977 miała miejsce istotna przemiana w obrębie libijskiej polityki. Państwo zmieniło wówczas nazwę na Wielka Arabska Libijska

¹⁴ Н. И. Проппин, *История Ливии. Конеч 19 в.–1969 г.*, Издательство «Наука», Москва 1975, s. 331.

¹⁵ Jerzy Zdanowski, *op. cit.*, s. 176.

¹⁶ *Ibidem*, s. 176–178.

¹⁷ *Ibidem*, s. 179

Dżamahirijja Ludowo-Socjalistyczna. Ukuty przez Al-Kaddafiego termin „dżamahirijja” tłumaczy się zazwyczaj jako „państwo ludu” lub „republika ludowa”. Zmiana nazwy miała sygnalizować zwrot w polityce kraju w kierunku demokracji bezpośredniej¹⁸, systemu promowanego w pierwszej części *Zielonej książki* Al-Kaddafiego.

Analiza pierwszej części Zielonej książki

Kwestia podmiotu władzy

Już na samym początku *Zielonej książki* autor przedstawia czytelnikowi swój pogląd odnośnie do podmiotu władzy. Idąc za treścią tekstu, podmiot władzy opisany jest jako „pierwszoplanowy problem polityczny, przed którym stoją społeczności ludzkie”¹⁹. Al-Kaddafi identyfikuje następnie swój tekst jako ostateczne rozwiązanie owego problemu. Uznaje również współczesne systemy polityczne za dyktaturę jedynie odzianą w demokratyczne szaty. Na poparcie owej tezy przytoczony zostaje przykład głoszący, iż w społeczeństwie, w którym 51% populacji wybiera władzę w demokratycznych wyborach, 49% jest rządzone przez podmiot władzy, którego nie wybrało²⁰.

Parlament oraz partia

W kolejnych rozdziałach autor rozlicza się z instytucjami parlamentu oraz partii. Parlament zostaje w książce uznany za oszukańczą reprezentację ludu, gdyż powstaje na zasadzie zastępowania go. Otóż parlament, wybierany przez okręgi wyborcze za pośrednictwem partii, powoływany jest według Al-Kaddafiego w sposób niedemokratyczny. Krytykowany system okręgów wyborczych zakłada bowiem, iż jeden poseł reprezentuje tysiące, setki tysięcy bądź miliony ludzi. Autor zarzuca takiemu systemowi brak więzi między posłem a wyborcami oraz oddzielanie ludu od swojego przedstawiciela²¹. Pojawia się również zarzut, jakoby przedstawiciel po otrzymaniu głosów mas „uzyskiwał monopol na panowanie nad nimi”²².

¹⁸ *Ibidem*, s. 177-179.

¹⁹ Mu'ammara Al-Kaddafiego, *Zielona książka*, Światowy Ośrodek Studiów i Badań nad „Zieloną książką”, Trypolis 1989, s. 5.

²⁰ *Ibidem*, s. 5-6.

²¹ *Ibidem*, s. 8-9.

²² *Ibidem*, s. 9.

Zatem parlament jawi się na kartach książki jako „narzędzie grabiące i monopolizujące władzę ludową”²³, mogące reprezentować co najwyżej partię, ale nie lud. Proponowane w rozdziale rozwiązania to przede wszystkim zaprzestanie zastępowania ludu oraz jego reprezentacji²⁴.

Partia określona jest przez Mu'ammara al-Kaddafiego jako „najnowsze narzędzie dyktatury”²⁵. Autor swój pogląd uzasadnia twierdzeniem, że partia opiera się na zasadzie panowania części nad całością i składa się z ludzi, których łączą wspólne interesy, poglądy oraz pozycja. W związku z tym partia, według Al-Kaddafiego, tworzona jest, by realizować interesy jej członków i narzucać ich poglądy całemu społeczeństwu, przy czym jej członkowie stanowią mniejszość w stosunku do narodu. Podobnie jak w przypadku instytucji parlamentu, głównym zarzutem przeciwko istnieniu partii wydaje się być odsuwanie ludu od władzy²⁶. W rozdziale zresztą pojawia się stwierdzenie, iż „żadna z osób nie może sprawować władzy nad całym narodem, reprezentującym wiele interesów, poglądów, stanowisk i przekonań”²⁷. Ostrze krytyki wymierzone jest również w systemy wielopartyjne, w których zaostcza się walka o władzę między partiami. Walka ta, według autora, godzi w interesy społeczeństwa oraz prowadzi do zaprzepaszczenia zdobyczy ludu. Partia w oczach Al-Kaddafiego jest zatem organizacją rządzącą w zastępstwie ludu, którego *de facto* nie można zastępować. Reprezentuje ona zaledwie część niepodzielnego narodu, a walki o władzę między partiami są dla społeczeństw zgubne²⁸.

Klasa społeczna i referendum

W *Zielonej książce* zostało również omówione zagadnienie dotyczące klas społecznych. Według Al-Kaddafiego klasa, tak samo zresztą jak partia, kształtuje się, gdy na skutek wspólnoty krwi, przekonań, standardu życia lub wykształcenia „tworzą się wspólne koncepcje realizacji interesów grupy”²⁹. Podobnie również jak partia, klasa reprezentuje jedynie mniejszość narodu i w związku z tym nie powinna panować nad społeczeństwem, gdyż grozić może to dyktaturą³⁰.

²³ *Ibidem*, s. 10.

²⁴ *Ibidem*, s. 10–11.

²⁵ *Ibidem*, s. 13.

²⁶ *Ibidem*, s. 13–14.

²⁷ *Ibidem*, s. 14.

²⁸ *Ibidem*, s. 14–17.

²⁹ *Ibidem*, s. 19.

³⁰ *Ibidem*, s. 20.

Mu'ammar al-Kaddafi określa także wszelkie dążenia jednej z klas do likwidacji pozostałych jako niezgodne z demokracją. Takie działanie nosi wręcz znamiona dyktatury, ponieważ jego cel nie leży w interesie całego społeczeństwa, które przecież nie składa się tylko z jednej klasy. Społeczeństwo jednoklasowe jest przedstawione w tekście jako twór na dłuższą metę niemający prawa bytu. W takiej społeczności z biegiem czasu zaczną się bowiem pojawiać cechy zlikwidowanych uprzednio klas, a wraz z nimi także dawne podziały oraz różnice materialne. W rezultacie dokona się odrodzenie klas i tym samym odrodzenie podziału i dawnej walki o władzę nad społeczeństwem³¹.

Referenda opisane są na kartach *Zielonej książki* jako „najsroższa forma dyktatury”³². Krytykowane są przede wszystkim dlatego, iż biorący w nich udział zazwyczaj zostaje postawiony przed dwiema opcjami do wyboru w formie „tak” lub „nie”. Dla Mu'ammara al-Kaddafiego kluczowym problemem w tym wypadku jest brak możliwości uzasadnienia swojego stanowiska. Każdy bowiem winien wyjaśnić, czego oczekuje oraz jaka jest przyczyna jego wyboru³³.

Demokracja bezpośrednia

W omawianym tekście pojawia się pogląd, jakoby demokracja bezpośrednia była formą idealnego systemu politycznego. Mimo że w przeszłości ten rodzaj demokracji był jedynie utopijną wizją, *Zielona książka* przedstawia ów ustrój jako zdecydowanie możliwy do zastosowania w społeczeństwach. Według autora dzieła, na drodze wprowadzania w życie idealnej koncepcji, jaką jest demokracja bezpośrednia, konieczne jest ustanowienie kongresów i komitetów ludowych. Tylko za pośrednictwem tych instytucji urzeczywistnić można władzę ludu³⁴. Na podstawie książki wyszczególnić można podstawowe zasady działania komitetów i kongresów ludowych.

Koncepcja kongresów i komitetów ludowych

W świetle omawianej koncepcji lud zostaje podzielony na podstawowe kongresy ludowe, z których każdy wybiera swój sekretariat.

³¹ *Ibidem*, s. 20–23.

³² *Ibidem*, s. 24

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, s. 28–29.

Następnie, z wybranych sekretariatów kształtują się kongresy ludowe stopnia ponadpodstawowego. W kolejnym etapie lud zrzeszony w podstawowych kongresach ludowych wybiera administracyjne komitety ludowe pełniące funkcję administracji państwowej. Tym sposobem kierowanie wszelkimi dziedzinami życia społeczeństwa odbywa się za pośrednictwem komitetów ludowych. Komitety ludowe są odpowiedzialne przed podstawowymi kongresami ludowymi, które dyktują tym pierwszym politykę i kontrolują jej realizację. Dodatkowo każdy obywatel wchodzący w skład rzeczonych kongresów może tworzyć własne zrzeszenia i związki zawodowe³⁵. Sekretariaty kongresów ludowych, komitetów ludowych oraz zrzeszeń i związków zawodowych skupia Powszechny Kongres Ludowy. Ów kongres stanowi płaszczyznę spotkań podstawowych kongresów ludowych, komitetów ludowych oraz zrzeszeń i związków zawodowych. Postanowienia Powszechnego Kongresu Ludowego przedstawione zostają komitetom i kongresom ludowym w celu ich realizacji, a rzeczona realizacja dokonuje się poprzez komitety ludowe odpowiedzialne przed podstawowymi kongresami ludowymi³⁶. Cały przedstawiony wyżej system ma, według Al-Kaddafiego, rozwiązać złożoną kwestię demokracji na świecie oraz uczynić z narodu podmiot władzy³⁷.

Systemy prawne i kontrola postępowania społeczeństwa

Pierwsza część *Zielonej książki* przedstawia również wizję jej autora dotyczącą systemów prawnych. Według zawartych w tekście twierdzeń, ustanawianie systemu prawnego społeczeństwa przez komisję bądź radę jest procesem niedemokratycznym. Podobnie niedemokratyczne jest wprowadzanie poprawek do systemu prawnego przez jednostkę lub komisję. Ponadto Al-Kaddafi uważa, iż każdy system prawny powinien mieć swe źródła w prawie religijnym i zwyczajowym³⁸. System prawa zwyczajowego operuje bowiem „karami moralnymi godnymi człowieka”³⁹. Religia natomiast zawiera normy prawa zwyczajowego będące odbiciem „naturalnego życia narodów”⁴⁰.

³⁵ *Ibidem*, s. 30.

³⁶ *Ibidem*, s. 29–32.

³⁷ *Ibidem*, s. 32.

³⁸ *Ibidem*, s. 33–34.

³⁹ *Ibidem*, s. 37.

⁴⁰ *Ibidem*.

Współczesne konstytucje zostały na kartach manifestu opisane jako nieposiadające silnego źródła, gdyż opierają się na poglądach panujących na świecie podmiotów władzy, przez co stają się sposobem, w jaki owe podmioty usiłują zapanować nad narodami. W momencie, gdy zmienia się władza, zmieniają się także konstytucje, dlatego właśnie według autora potrzeba systemu prawnego, do którego dostosowywać się będzie metody rządzenia, a nie na odwrót⁴¹. Wyciągając zatem *clou* myśli Mu'ammara al-Kaddafiego dotyczących systemu prawnego, sformułować można następujący wniosek. System prawny powinien być systemem nienaruszalnym, którego żadna władza nie może modyfikować; co więcej, to podmiot władzy ma podlegać i być posłuszny owemu systemowi. Ponadto każdy system prawny musi uwzględnić prawo religijne i zwyczajowe jako najpewniejsze źródła.

W rozdziale traktującym o systemach prawnych znalazły się także wskazania na temat tego, jak kontrolować postępowanie społeczeństwa i kto powinien być za ową kontrolę odpowiedzialny. Otóż idąc za poglądem przedstawionym w książce, w demokratycznym społeczeństwie nie może istnieć żadna grupa, instancja czy jednostka posiadająca prawo do kontrolowania postępowania społeczności. Istnienie podmiotu roszczonego sobie prawo do takiej kontroli byłoby bowiem według Al-Kaddafiego dyktaturą. Wizja autora zakłada, że prawdziwie demokratyczne społeczeństwo sprawować powinno kontrolę nad samym sobą i to do niego należeć ma odpowiedzialność za nadzór nad systemem prawnym⁴². W praktyce owa samokontrola społeczeństwa winna być sprawowana przez „demokratyczny podmiot władzy”⁴³. Takim podmiotem w systemie kongresów i komitetów ludowych, według autora, miałby być sam naród⁴⁴. Zatem to naród, w myśl koncepcji przedstawionej na kartach książki, sprawuje kontrolę nad samym sobą, a co za tym idzie nad własnym systemem prawnym.

Wśród opisanych zagadnień dotyczących prawa Mu'ammara al-Kaddafi zawarł także wskazówki, jak należy postępować, gdy w społeczeństwie dochodzi do wypaczenia systemu prawnego. Kiedy we współczesnych systemach politycznych ma miejsce taka sytuacja, naród nie może według treści książki inaczej skorygować wypaczenia niż na drodze rewolucji. Jednak taki sposób opisany jest jako niedemokratyczny

⁴¹ *Ibidem*, s. 33–35, 37.

⁴² *Ibidem*, s. 38

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 38–39.

i będący wstępem do dyktatury. Rozwiązaniem, podobnie jak w przypadku zagadnienia dotyczącego kontroli społeczeństwa, jest system komitetów i kongresów ludowych⁴⁵. Jeśli w społeczności stosującej ów system dojdzie do wypaczenia systemu prawnego, korygowanie go przebiegnie na drodze „demokratycznej weryfikacji”, a nie siły⁴⁶. Al-Kaddafi twierdzi tak, ponieważ w jego systemie wchodzenie na drogę rewolucji nie byłoby potrzebne. Gwarantuje to brak zewnętrznej instancji, którą można byłoby obciążyć odpowiedzialnością za ewentualne wypaczenia systemu⁴⁷.

Teorie polityczne opisane w pierwszej części Zielonej książki

Z pierwszej części *Zielonej książki* Mu'ammara al-Kaddafiego wyłania się zatem następujący obraz postulatów autora dotyczących systemu politycznego. Z krytyką spotykają się instytucje parlamentu oraz partii. Te pierwsze, gdyż powstają na niedemokratycznej drodze i bazują na zasadzie reprezentacji ludu, który musi mówić własnym głosem i nie może być zastępowany. Te drugie natomiast, ponieważ są formą dyktatury – partie powstają, aby realizować interesy ich członków i narzucać swe poglądy społeczeństwu. W przypadku występowania wielu partii, pochłonięte zostają one walką o władzę, która godzi w dobro narodu.

Także referendum uznane jest przez przywódcę za przejaw dyktatury. Pozbawia ono bowiem głosującego prawa do uzasadnienia swojej decyzji i przedstawienia swych oczekiwań, stawiając go przed dychotomicznym wyborem pomiędzy opcjami „tak” lub „nie”. Autor rozlicza się także z koncepcją jednoklasowego społeczeństwa. Według niego taka zbiorowość ludzka prędzej czy później i tak samoistnie podzieli się na klasy, które funkcjonowały w jej łonie dawniej.

Al-Kaddafi duże nadzieje pokłada w „idealnej formie”, jaką jest w jego przekonaniu demokracja bezpośrednia. W celu jej implementacji w społeczeństwie konieczne jest według niego ustanowienie komitetów ludowych oraz kongresów ludowych. Instytucje te miałyby urzeczywistnić władzę ludu i uczynić z narodu podmiot władzy. Dzięki komitetom oraz kongresom ludowym zostałyby także roz-

⁴⁵ *Ibidem*, s. 39–40.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 40.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 41.

wiązana kwestia kontroli postępowania społeczeństwa. Autor uważa bowiem, iż w systemie wykorzystującym owe kongresy i komitety, naród – jako podmiot władzy – kontroluje się sam. Obecność wymienionych wyżej instytucji jest częściową odpowiedzią na pytanie: Kto kontroluje wypaczenia systemu prawnego społeczeństwa? W przypadku społeczeństw dyktatorskich konieczne jest, według Mu'ammara al-Kaddafiego, wejście na drogę rewolucji. Natomiast społeczność wykorzystująca kongresy i komitety ludowe korygować miałaby wszelkie wypaczenia systemu prawnego na drodze demokracji, bez użycia siły.

Idee polityczne Mu'ammara al-Kaddafiego w praktyce.

Utopia w służbie pragmatyzmu

Przedstawiona na kartach pierwszej części *Zielonej książki* idylliczna wizja społeczeństwa funkcjonującego w oparciu o ustrój doskonały powinna być jednak traktowana jako utopia, do której według autora należy dążyć. W rzeczywistości bowiem wprowadzanie w życie koncepcji opisanych w książce nie doprowadziło do utworzenia w Libii idealnego systemu politycznego. Cztery lata po wydaniu książki, Mu'ammara al-Kaddafi rzeczywiście rzekł się wszelkich pełnionych przez niego funkcji rządowych⁴⁸. Mimo iż zabieg ten mógł wydawać się krokiem w stronę promowanej w *Zielonej książce* utopijnej idei władzy ludu, w istocie służył politycznym celom o charakterze pragmatycznym. Przywódca używał bowiem swego teoretycznego braku pozycji, aby odsuwać od siebie podejrzenia i krytykę w razie porażek rządu czy administracji⁴⁹. Jego osobista krytyka systemów partyjnych stała się natomiast usprawiedliwieniem dla zakazania działalności wszelkich partii opozycyjnych w stosunku do reżimu⁵⁰.

Pomimo tego, że kongresy i komitety ludowe zostały rzeczywiście założone na terenie Libii, decyzja o tym, kto ma zająć dane stanowisko i tak finalnie należała do Al-Kaddafiego⁵¹. Sami przedstawiciele kongresów oraz komitetów uznawali zaś, że lud nie ma żadnego pożytku

⁴⁸ Lisa Anderson, *op. cit.*, s. 199.

⁴⁹ International Crisis Group, *Popular Protest in North Africa and the Middle East (V): Making Sense of Libya*, „Middle East/North Africa Report”, No. 107, czerwiec 2011, s. 8. Doi: <https://doi.org/10.25673/112867>.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 7.

⁵¹ *Ibidem*, s. 8.

z uczestnictwa w posiedzeniach⁵², a to głównie z uwagi na fakt, iż decyzje podjęte podczas obrad i tak nie były później implementowane⁵³.

Zakończenie

W momencie wydania tekstu, jakim była omawiana w artykule *Zielona książka*, rozpoczęła się niejako nowa epoka w dziejach Libii. Państwo po wielu latach konfliktów i ucisku zagranicznych potęg w końcu mogło samodzielnie wyznaczyć kierunek swojej polityki. Przywódca kraju, Mu'ammad al-Kaddafi, wydawał się posiadać konkretną wizję dotyczącą owego kierunku, którą przedstawił w *Zielonej książce*. Dzieło można interpretować wielorako, zarówno jako zbiór idei politycznych, jak również jako program reform, które autor planował wdrożyć w swojej ojczyźnie. Możliwe, że nigdy nie uda się rozstrzygnąć, czy promowane na kartach książki oddanie władzy w ręce ludu było szczerym celem, który autor pragnął zrealizować, czy też zwykłym populizmem. Sam Al-Kaddafi niemalże do końca swych rządów utrzymywał, iż ustanowienie władzy ludu było jego najwybitniejszym osiągnięciem⁵⁴. Wiadomo natomiast, że wdrażanie w życie teorii politycznych *Zielonej książki* nie urzeczywistniło w Libii „zielonej utopii”, a jedynie umocniło pozycję jej rzeczywistego przywódcy. Autorytarne rządy Al-Kaddafiego z czasem pogłębiły niezadowolnienie Libijczyków, rozczarowanych szerzącym się nepotyzmem, wykluczaniem opozycji z życia politycznego oraz brakiem wysłuchiwania postulatów obywateli. Lud, mający według *Zielonej książki* stać się podmiotem władzy, rozpoczął rewolucję, która zakończyła życie Mu'ammara al-Kaddafiego, jak również 42 lata jego panowania. Wraz z dyktatorem pogrzebano jego idee polityczne przedstawione na kartach *Zielonej książki*, o której większość współczesnych Libijczyków wołałaby zapomnieć, tak jak zresztą o czasach rządów jej autora⁵⁵.

⁵² *Ibidem*, s. 9.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ O swoje najwybitniejsze osiągnięcie Al-Kaddafi został zapytany przez Larry'ego Kinga podczas wywiadu dla telewizji CNN przeprowadzonego w 2009 roku. Gadhafi: “I am the leader of a revolution, not a country”, <https://www.youtube.com/watch?v=d-nFOgQEgMBk>, data odczytu 25 lipca 2024.

⁵⁵ Libyans turn page on Gaddafi's ‘Green Book’, <https://www.aljazeera.com/news/2011/9/14/libyans-turn-page-on-gaddafis-green-book>, data odczytu 25 lipca 2024.